

ภาพลักษณ์ความเป็นมาของสตูล

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของสตูล ซึ่งเป็นจังหวัดขนาดเล็ก พื้นที่ราบเป็นที่ราบลุ่ม สลับไปกับพรุที่มีน้ำขังโดย เฉพาะบริเวณใกล้ทะเล ซึ่งเป็นพื้นที่งอกาหม่มและมี ร่องน้ำสายสั้นๆไปออกทะเลหลายสาย ซึ่งเป็นร่องน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชนต่างๆ ไหลจากทิวเขาทางด้านเหนือและด้านตะวันออก ลงสู่ทางใต้และตะวันตก กระ แสน้ำที่ไหลในร่องน้ำเหล่านี้ไหลเชื่อมมาก ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้จึงไม่เอื้ออา นวยต่อการตั้งหลักแหล่งของชุมชนโบราณสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ที่มนุษย์ยัง มีการประยุกต์วิทยาตา บริเวณที่มนุษย์พอจะเข้าไปตั้งหลักแหล่งได้เมื่อมีความ เจริญสูงขึ้น ก็คือบริเวณอำเภอเมืองสตูลและอำเภอละงูเท่านั้น ซึ่งเป็นบริเวณที่ ราบลุ่มระหว่างหุบเขาและริมแม่น้ำ นอกเหนือจากบริเวณดังกล่าวนี้ ถ้าหากจะ เกิดชุมชนโบราณแล้วก็คงเป็นชุมชนท่าเรือชายทะเล ซึ่งเป็นแหล่งพักสินค้าและ ทาการประมงเพื่อเลี้ยงชีพเท่านั้น จากการสำรวจทางโบราณคดีเบื้องต้นของนัก โบราณคดีบางคน พบว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับชุมชนโบราณในเขต สตูลส่วนใหญ่จะพบในอำเภอละงู มีทั้งเครื่องถ้วยชามเคลือบของจีนราชวงศ์ ซ้องจนถึงราชวงศ์หมิงจึงเข้าใจว่าบริเวณอำเภอละงูเป็นชุมชนค้าขายติดต่อ กับต่างประเทศมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 จนกระทั่งสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่จาก สภาพแวดล้อมทั่วไปไม่เอื้ออำนวยต่อการที่จะพัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ได้ คงเป็น ชุมชนขนาดเล็กที่ต้องพึ่งพิงชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งโทรบุรี ในระยะแรกและหัวเมืองสำคัญทางภาคใต้ของไทยในระยะต่อมา ¹

1 สถาบันทักษิณคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, สารานุกรม วัฒนธรรมภาคใต้, พ.ศ. 2529 เล่ม 9, 2529, หน้า 3606.

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ข้างต้นเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งต่อการเจริญเติบโตของชุมชนสตูล ทำให้ต้องพึ่งชุมชนใหญ่กว่า ไม่อาจอยู่และเฟื่องฟูตามลำพังได้ ทำให้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา สตูล ถูกดึงดูดจากแรงแม่เหล็กทางอำนาจไม่ว่าด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเข้าสู่ศูนย์กลางแต่ ละศูนย์ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นฐานะ "ส่วนหนึ่ง" ของเมืองสงขลา นครศรีธรรมราช เมืองไทรบุรี หรือเคดาห์ หรือมณฑลภูเก็ต จนกระทั่งได้รับการสถาปนาเป็นจังหวัดสตูล ภายในราชอาณาจักรสยาม และประเทศไทยในที่สุด *

ประวัติศาสตร์เมืองสตูลที่มีการเขียนถึงในเอกสารราชการ โดยมากจะยึดเอาการอ้าง เวลาเช่นเดียวกับประวัติศาสตร์สายหลักทั้งหลาย คือการยึดเอาช่วงเวลาการอธิบายตามลำดับ แผ่นดินของราชวงศ์จักรีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในราวปี พ.ศ. 2325-2326 หรืออ้างเลยไปถึง สมัยอยุธยาตอนปลายเล็กน้อย และสิ่งที่น่าสนใจก็คือการเล่าเรื่อง "ประวัติศาสตร์" ดังกล่าว พยายามชี้ให้เห็นถึงความผูกพันอย่างใกล้ชิดระหว่างรัฐไทยกับสตูลตลอดเวลา

เนื่องด้วยสตูลเป็นเมืองตามแนวชายฝั่งที่มีขนาดเล็ก เริ่มต้นเป็นเพียง "บูเก็ท" หรือตำบล ที่เรียกว่า "บูเก็ทสรตย" หรือตำบล "กระทอน" ในภาษาไทย ข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ทำให้ประวัติศาสตร์ที่สตูลปรากฏอยู่นั้น เกิดขึ้นภายใต้ภาพรวมความเป็นมาของเมืองใหญ่ของภูมิภาคดังกล่าว นั่นคือ เมืองไทรบุรี หรือเคดาห์

* ข้อเท็จจริงนี้ก็ปรากฏเป็นเหตุการณ์ในเอกสารไทยที่เรียกว่าข้อเท็จจริงในเอกสาร ราชการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสตูล อันได้แก่การบรรยายสรุปจังหวัดสตูลในปีต่าง ๆ ประวัติ มหาดไทยส่วนภูมิภาค รวมถึงเอกสารอ้างอิงไทยในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นบรรยายสรุปจังหวัดสตูล เอกสารการท่องเที่ยว หรือประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคของจังหวัดสตูลที่จัดทำขึ้นทุกๆปี.

ในแง่ของประชากร ชาวสตูลก็ถูกอธิบายผ่านภาพรวมของประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน นั่นคือชาวเมืองไทรแต่เดิมนับถือศาสนาพุทธ วัดวาของโบราณก็ยังมีปรากฏอยู่ พวกมลายูซึ่งเป็นชาวเมืองสุมาตราพึ่งอพยพเข้ามาปะปนในชั้นหลัง และพวกเมืองไทรทั้งที่เป็นเชื้อสายไทยและเชื้อสายมลายู พึ่งมาเข้ารับถือศาสนาอิสลามในครั้งกรุงเก่าเป็นราชธานีนี้เอง ทุกวันนี้ยังมีชนเชื้อไทยเดิมอยู่ตามแขวงไทรบุรีเป็นอันมาก ราษฎรชาวสตูลเป็นพวกไทยเดิมแทบทั้งสิ้น คนพวกนี้มลายูเรียกว่า สามสาม ผิดกับมลายูที่พูดได้แต่ภาษาไทย แต่ถือศาสนาอิสลามเหมือนกับพวกแขก พวกสามสามนี้ได้ชื่อว่าเป็นเชื้อสายลิมาแต่พวกคนไทยที่ลงมาตั้งเมืองไทรบุรี *

ประวัติศาสตร์สตูลมักถูกกำหนดให้เริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ หรืออับดุลละ โมกุลรัชชะ ** ราชยาแห่งเมืองเคดาห์ถึงแก่กรรม ค.ศ. 1230 ตบฏฮูญาอูดตินน้องชายซึ่งมีตำแหน่งรายามูดา ซึ่งหมายถึงอุปราช เป็นตำแหน่งที่สองรองจากรายาได้ว่าการเมืองแทนสองปี ก็ถึงแก่กรรม ทำให้เกิดปัญหาในการสืบทอดความเป็นรายาแห่งไทรบุรี ระหว่างบุตรต่าง

* กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (พระนคร : ไทย, 2459), หน้า 311-312 และยังมีงานของ Ryoko ที่เขียนไว้ว่า

Muslim in the Southern Thailand can be classified into two types: Malay-speaking Muslims on the east coast, where most of Muslim political movement in Thailand have taken place; and the Thai-speaking Muslims, who are supposed to be descendants of "Sam Sam" (people supposed to be a mixture of Thai and Malay), on the west coast, where few political problems arise involving Muslims. ดูเพิ่มเติมใน Ryoko Nishii, The Relationship between Muslims and Buddhists in a Southern Thai Village ; Religion and Politics in "Sam Sam" Muslim Society, The Japanese Journal of Ethnology, 6, 1991, p.1.

มารดาทั้งสิบคนของรายาตณภูอับดุลลาห์มุกการัมชะห์

** ชื่อเหล่านี้เป็นชื่อมลายูที่เมื่อเขียนเป็นภาษาไทยมีการสะกดคำที่แตกต่างกัน แต่เมื่อตรวจสอบเวลาและเรื่องราวก็ทราบว่าเป็นคนเดียวกัน อาทิ ตณภูอับดุลลาห์มุกการัมชะห์ ในหนังสือที่เขียนโดยนายเจ๊ะอัลดุลลาห์หลังบูเต๊ะ ตณภูอับดุลละ โมกูรัมชะ ของศูนย์พัฒนาการศึกษาภาคการศึกษาสอง หรือตณภูอับดุลละ โมกูรัมชะ ของกระทรวงมหาดไทย หรือตณภูอับดุลละ มุกการัมชะห์ที่เขียนโดยชมรมถ่ายภาพและการท่องเที่ยวจังหวัดสตูล

เหตุการณ์นี้ เปิดโอกาสให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช คือ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ผู้กำกับหัวเมืองฝ่ายตะวันตก เข้ามามีส่วนร่วมในการประนีประนอมกรณีพิพาท เนื่องจากขณะนั้นหัวเมืองในภาคใต้ต่างขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองภูเก็ตยังไม่เติบโตมีอำนาจทางการบริหาร แต่เป็นเพียงเมืองท่าเล็กๆทางชายฝั่งทะเลตะวันตก ในขณะที่นครศรีธรรมราชเป็นเมืองเก่าแก่ และมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับราชสำนักไทย จึงได้รับมอบหมายให้ดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมด พระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ได้เชิญตณภูตรชายรายาที่เผชิญหน้ากันอยู่เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยาม ในที่สุด ในปี พ.ศ. 2363 หรือ ฮ.ศ. 1239 ก็ได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯแต่งตั้งและพระราชทานเครื่องยศ

1. ตณภูบึงแฉงรัน หรือปะแฉงรัน เป็นพระยารัตนสงครามรามภักดีศรีสุลต่าน มหามัตรีตนาราชวงศ์พระยาไทรบุรี ตั้งบ้านเมืองอยู่ปากน้ำแก้วลาเคดาห์
2. ตณภูบัสญเป็นพระยาอภัยนุราช รายามูดาแห่งไทรบุรี

ข้อพิพาทระหว่างพี่น้องดังกล่าวจึงตกไป ตณภูปะแฉงรันได้ปกครองเมืองไทรบุรี พร้อมกับการเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และแต่งตั้งรายาและรายามูดาของเมืองไทรบุรีของกษัตริย์ราชวงศ์จักรีแห่งสยามและเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชต่อเมืองใหญ่ในฝ่ายมลายูนี้ภายในระบบการเมืองแบบหัวเมืองประเทศราช

การเข้ามามีส่วนในการแก้ไขกรณีพิพาทแย่งชิงอำนาจระหว่างพี่น้องในครั้งนั้น ส่งผลน
 ึ่งบวกอย่างยิ่งต่อความสัมพันธ์ที่สยาม ในฐานะศูนย์กลางอำนาจหนึ่งในภูมิภาคนี้ไม่มีเหนืออยุธยา เหตุการณ์
 ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ดังกล่าว คือเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2352 ที่พม่ายกทัพเข้ามาตีเมืองกลาง
 พระยาอยุธยา หรือรายาแห่งอยุธยา ก็ได้ "มีส่วนร่วม" กับการรักษาอำนาจของกรุงเทพฯ ต่อหัว
 เมืองฝั่งตะวันตก โดยการยกกองทัพเรือไปช่วยศึกเมืองกลาง * หรือเหตุการณ์ตามตำนานเมืองนคร
 ศรีธรรมราชได้กล่าวไว้ ว่าตนอุปะแงรัน เจ้าเมืองเคดาห์ ได้เตรียมเรือเป็นขบวนรบจำนวน
 200 ลำ กำลังยาตรา 5,000 คน ยกพลไปตีเมืองแปะ-ระ รุกขึ้นไปถึงเมืองกัวลาแกบังจนได้ชัยชนะ
 ทำให้ได้เมืองแปะ-ระ เป็นเมืองขึ้นอีกเมืองหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2361 เป็นความดีความชอบที่ส่งผลให้หลัง
 สงครามตนอุปะแงรันได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยาอยุธยา

ต่อมาเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้มีการกล่าวถึงเมืองสตูล หรือมูเก็มสรตย ในประวัติศาสตร์
 นั้นคือ ได้เกิดความหมางใจกันขึ้นระหว่างพระยาอยุธยา (ตนอุปะแงรัน) กับพระยาอภัยนุราช
 รามมุดา ในเรื่องพื้นที่การปกครอง พระยาอภัยนุราชต้องการเอาควาลามุดา (เป็นปากแม่น้ำมุดา
 หรือคลองบาลิง) ที่มีความเจริญมากเป็นบ้านสวนในกรรมสิทธิ์ของตน แต่พระยาอยุธยาก็ไม่ยอมให้
 จะให้อื่นซึ่งพระยาอภัยนุราชไม่ต้องการแทน ทำให้เกิดความขัดแย้ง และต้องการให้กรุงเทพฯ เข้า
 มาไกล่เกลี่ย ** พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาพัทลุง (คางเหล็ก)
 มาประนีประนอม แต่ไม่ประสบความสำเร็จ จึงได้มีพระบรมราชวินิจฉัยโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยนุราช
 ไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา และตั้งตนอุปะแงรัน อิม เป็นรามมุดาเมือง
 อยุธยาแทนเพื่อตัดปัญหา ดังที่พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 กล่าวไว้

* ได้เคยมีเหตุการณ์คล้ายกันเกิดขึ้น คือในปี 2313 ได้เกิดศึกเมืองกลางขึ้น สุลต่าน
 แห่งเมืองอยุธยาคาดคะเนว่ากรุงเทพฯ คงจะรบแพ้พม่าอีก ทำให้สุลต่านตัดสินใจส่งอาวุธไปช่วย
 พม่าที่ล้อมเมืองกลางอยู่ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ส่งไปบอกไปยังกรุงเทพฯ เพื่อความไม่ประมาทหาก
 การคาดการณ์ผิดพลาด ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, เล่มเดิม, หน้า 81.

ตามเนื้อความที่ปรากฏตั้งมาแล้ว ทว่าให้เวลานั้นพวกเมืองเฑาะเห็นจะแตกแยกออกเป็น 2 พวก คือ พวกเจ้าพระยาเฑาะ (ปะแ่งรัน) พวก 1 พวกพระยาอภัยนุราชพวก 1 พวกพระยาอภัยนุราชคงจะนอนน้อมพากตัวกับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช โดยเฉพาเมื่อพระยาอภัยนุราชเฑาะได้มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล ซึ่งเขตแดนติดต่อกับเมืองนครศรีธรรมราช พวกเมืองสตูลคงจะมาพึ่งบังคับบัญชาสนิทสนมข้างเมืองนครศรีธรรมราชมากกว่าเมืองเฑาะ 2

จึงนับได้ว่าตนอุปฮน หรือพระยาอภัยนุราช เป็นผู้ปกครองเมืองมูเก็มสรตยคนแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายอากรรังนก ทารังนกฝ่ายทะเลตะวันตก ซึ่งเป็นเจ้าเมืองเฑาะบุรี สงขลา และนครศรีธรรมราชเคยทามา ก่อน 3 อย่างไรก็ตาม พระยาอภัยนุราชก็มาได้เต็มใจว่าราชการมูเก็มสรตย เพราะขณะนั้นยังเป็นเพียงมูเก็มเล็กที่ห่างไกลและทุรกันดารแตกต่างกันอย่างมากกับเฑาะบุรี ซึ่งเป็นแหล่งชุมนุมใหญ่และเฉพาปลูกได้ดีที่สุดในแหลมมลายู 4

ตนอุปฮนจึงมิได้ให้ความสนใจกับเมืองสตูลนัก ระหว่างนั้นก็มิได้พนักประจที่จังหวัดสตูล ผลประโยชน์ต่าง ๆ จากภาษีอากรก็ให้ชาวจีนฮกเกี้ยนผูกขาดไป ด้านการปกครองก็มอบหมายให้ดาโต๊ะหวันหล๊ะ (หวันอับดุลลาห์) เป็นผู้ดูแล และนทายที่สุดก็ยกมูเก็มสรตยคืนเมืองเฑาะบุรี

** อย่างไรก็ตาม มีการอ้างว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นแรงกดดันจากกรุงเทพฯ เพื่อแยกสตูลออกมาเป็นอีกเมืองหนึ่งเพื่อคานอำนาจกับเฑาะบุรี เนื่องจากสยามเริ่มม่วางใจเจ้าพระยาเฑาะบุรีที่ได้พยายามดึงอังกฤษและพม่าเข้ามาถ่วงดุลกับรัฐบาลสยาม จึงได้สนับสนุนตนอุปฮนออกจากเฑาะบุรี โดยรัฐบาลสยามจะสนับสนุนให้เป็นเจ้าเมืองสตูลคนแรกและเป็นนายอากรรังนก แต่ข้อสันนิษฐานนี้น่าจะเป็นไปได้ยาก เนื่องจากในขณะนั้นสตูลยังเป็นเพียงมูเก็มเล็ก ๆ และกันดาร ไม่สามารถเปรียบเทียบกับเมืองเฑาะได้เลย อีกทั้งในเวลาต่อมาตนอุปฮนยังได้บอกคืนมูเก็มสรตยให้กับเฑาะบุรีอีกด้วย.

2 ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2 พงศาวดารเมืองกลาง เมืองเฑาะบุรี เมืองตรังกานู เมืองกลันตัน อ้างาน มหาตไทย, กระทรวง, เล่มเดิม, หน้า 29.

เมื่อสิ้นต้นฉบับแล้ว ไม่มีหลักฐานหรือรายงานใดบ่งบอกถึงผู้ที่เข้ามาปกครองมณฑลเสฉวนอีกเลย อาจเป็นเพราะความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยที่ใหญ่กว่าที่เป็นผู้ดูแลมณฑลคือไทรบุรี หรือ เคดาห์ กับกรุงเทพฯ เริ่มไม่ราบรื่น

ในปี พ.ศ. 2363 มีข่าวว่าเจ้าเมืองไทรบุรีเริ่มมีใจออกห่างกรุงเทพฯ โดยพงศาวดารพม่าถึงกับกล่าวว่าเจ้าพระยาไทรบุรีได้ลอบเอาต้นไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าอังวะจักกายแมง และจะให้ความช่วยเหลือแก่พม่าที่จัดเตรียมกำลังเข้ามาตีไทย ที่เมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี เข้ารบกับฝ่ายไทยทางด้านใต้และกระหนาบพร้อมทั้งทัพพระเจ้าเวียดนาม มีนางของญวนทางตะวันออก จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบสวน และให้กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลา ไปตั้งต่อเรือที่เมืองสตูลเพื่อเป็นการคุมเชิงเมืองไทรบุรีไว้ชั้นหนึ่ง

ปีถัดมา ต้นกุ่ม่อม น้องอีกคนหนึ่งของพระยาไทรบุรีได้เข้ามาฟ้องร้องต่อพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ว่าเจ้าพระยาไทรบุรีเอาใจออกห่างไปอยู่กับพม่าอีก และเงินลิมหอยพ่อค้าเมืองกลางได้แสนเรือใบค้าขายที่เกาะปันัง จากลับพมเรือพม่าลำหนึ่ง เห็นผิดสังเกตจึงเข้าตรวจค้นได้พบพม่าถือหนังสือพระเจ้าอังวะมาถึงพระยาไทรบุรี จึงจับทั้งพม่าและหนังสือมาส่งต่อกลางใต้ความ

ศูนย์วิทยพัชยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ จดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 2 จ.ศ. 1176 เลขที่ 14, อ่างใน ศิลปากร, กรม, กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้ นครเขวาส บัตตานี ยะลา สตูล (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2501), หน้า 70.

⁴ Anderson, 1965: 130 อ่างในนิธิ เอียวศรีวงศ์, เสริมเติม, หน้า 82.

ตามหนังสือที่แปลส่งเข้ามากรุงเทพฯว่า พระเจ้าอังวะชักชวนให้พระยาไทรบุรียกกองทัพมาตีหัวเมือง
ไทยทางตอนใต้ จึงโปรดฯให้มีท้องตราออกให้หาตัวเจ้าพระยาไทรบุรีเพื่อไปตาม เจ้าพระยาไทรบุรี
เลยแจ้งเมือง ไม่ส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองมากรุงเทพฯไม่พอจะเป็นอย่างยิ่ง * จึงท้าวพระยานคร
ศรีธรรมราชยกกองทัพลงไปตีเมืองไทรบุรีตามที่ได้เคยวางแผนไว้ กล่าวคือ ได้มีการเตรียมเรือรบ
ไว้ที่เมืองตรังและเมืองสตูลที่ว่าจะไปตีเมืองมะริดและตะนาวศรี โดยขอการสนับสนุนทางด้าน
เสบียงจากเมืองไทรบุรี แต่ไม่ได้รับความช่วยเหลือ พระยานครศรีธรรมราช จึงยกกองทัพทั้งทางบก

"It was not very likely the King of Queda would come up to Siam because being a different religion and different nation from those in authority it was highly probable he would feel apprehensive of the influence of the Governor of Ligor at the capital, this officer being of higher rank than himself, a Siamese by and related to persons of the highest rank about the court..."

(John Crawford, Crawford Papers (Bangkok: The Vajiranana National Library, 1915), p.30 อ้างในสายจิตต์ เหมินทร์ หน้า 99-100.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดฯ ให้มีตราสั่งเกณฑ์กองทัพเมืองนครศรี
ธรรมราช เมืองไชยา เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นแม่ทัพยกลงไป

* เจ้าพระยาไทรบุรีพูดถึงกรณีนี้กับอังกฤษว่าเหตุที่ไม่ส่งดอกไม้เงินทอง และเครื่องราช
บรรณาการไปถวายภายในกำหนด เนื่องจากได้ข่าวว่าเกิดอหิวาตกโรคระบาดในกรุงเทพฯ จึง
ได้รอกไว้ก่อน โปรดดู จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบูรณ์, หน้า 16 และเหตุที่ไม่มาชี้แจงก็เนื่องจาก
"พระยาไทรบุรีไม่อยู่ในฐานะที่จะมาเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสยามได้ ด้วยเหตุที่เป็นคนต่างชาติ
ศาสนา และคงเกรงอำนาจเจ้าพระยานครฯ ในกรุงเทพฯ เพราะเจ้าพระยานครฯ มีศักดิ์สูงกว่า
และเป็นคนสยาม อีกทั้งมีความสัมพันธ์กับพวกมีอำนาจราชศักดิ์ในราชสำนัก"

ตีเมืองไทรบุรี เวลานั้นเจ้าพระยานครฯ ได้ต่อเรือรบเตรียมมาไว้ที่เมืองตรังและเมืองสตูลตั้งแต่เตรียมรบกับพม่าแล้ว เมื่อได้รับท้องตราสั่งให้ไปตีเมืองไทรบุรี จึงได้จัดทัพจำนวน 7,000 คนไปตีเมืองไทรบุรี หลังจากสู้รบเพียงเล็กน้อย กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชก็ตีได้เมืองไทรบุรีเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ (Winstedt, A History of Malaya, p.184.) อ้างในสายจิตต์ เหมินทร์, เสมอเดิม, หน้า 90.

ทางเรือ ผนวกกับกองทัพเมืองพัทลุงและเมืองสงขลาเข้าตีเมืองไทรบุรี เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ.2364 จนไทรบุรีแตก เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2364 รวมเวลาการท้าวศึก 3 เดือนเศษ ท้าให้เจ้าพระยาไทรบุรีต้องหนีไปอยู่ที่เกาะหมาก (ป็นัง)

หลังจากนั้น กองทัพได้กวาดต้อนผู้คนเมืองไทรบุรีเข้ากรุงเทพฯบ้าง ไว้ที่เมืองนครฯบ้าง ท้าให้ประชากรของไทรบุรีลดลงจาก 180,000 คน เหลือเพียง 6,000 คนเท่านั้น 5 แล้วจึงให้บุตรสองคนคือ พระภักดีบริรักษ์ (แสง) เป็นผู้รักษาเมือง ให้นายนุช มหาดเล็ก เป็นปลัดเมือง รักษาราชการอยู่เมืองไทรบุรี จนกระทั่งได้โปรดเกล้าฯแต่งตั้งพระภักดีบริรักษ์เป็นพระยาอภัยภูเบศร์ มหาประเทศ ราชธิบดินทร์ อินทรไอศวรรย์ จัณฑเสมา มาตยานุชิต สิทธิสงคราม รามภักดี พิริยะพาหะ พระยาไทรบุรี และแต่งตั้งนายนุช มหาดเล็กเป็นพระเสนานุชิต ตำแหน่งปลัดเมือง เมืองไทรบุรีจึงอยู่ภายใต้การปกครองของนครศรีธรรมราช 6

เหตุการณ์ดังกล่าวคงท้าให้พอเห็นความสัมพันธ์ของสตูลที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับศูนย์อำนาจที่แข่งขันกันอยู่ โดยอาศัยความชัดเจนเรื่องการประเมินสถานการณ์เพื่อความอยู่รอดของตนเอง

5 C.M. Enriquez หน้า 194 และ 196 อ้างใน สายจิตต์ เหมินทร์, หน้า 91.

6 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 320-321 อ้างใน ศิลปากร; กรม, เสมอเดิม, หน้า 72.

เหตุการณ์ที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นเนื่องกัน คือ การกลับเข้ามาชิงเมืองของฝ่าย
 ราชยาของเมืองไทรบุรีเดิม กล่าวคือเมื่อฝ่ายนครฯเข้ามาปกครองเมืองไทรบุรี ก็ยอมก่อนความไม่
 พอใจแก่เชื้อสายเจ้าเมืองเดิม ในปี พ.ศ. 2373 ตนกูเดณ พี่ชายต่างมารดาของพระยาไทรบุรี
 ๑ ได้รวบรวมคนไปตีได้เมืองไทรบุรี ท้าให้นครศรีธรรมราชต้องถอยไปตั้งมั่นที่เมืองพัทลุง และขอกล่าวถึง
 สนับสนุนมายังกรุงเทพฯซึ่งกรุงเทพฯก็ยกกองทัพลงมาสมทบจำนวน 4 กอง ควบคุมโดยพระยามรงค์ฤทธิ์
 รักษา กอง 1 พระยาราชวังสัน กอง 1 พระยาพิชัยบุรินทร์รา กอง 1 และพระยาเพชรบุรี กอง 1
 ยাত্রาผ่านสงขลาและเจ็ดหัวเมือง แต่ก็ไม่พอที่จะไปรักษาความสงบได้ จึงมีใบบอกขอกล่าวถึงเพิ่มเติม
 จากกรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เป็นแม่ทัพใหญ่ ยกกองเรือตามลงไป
 อีกทัพหนึ่ง ตีเมืองไทรบุรีแตก ตนกูเดณและพวกได้ฆ่าตัวตาย * นครศรีธรรมราชจึงยึดเมืองไทรบุรี
 กลับมาได้ดังเดิม และสร้างอนุสาวรีย์ไว้ที่เขามือเมือง เพื่อเป็นการตอกย้ำถึงความเข้มแข็งที่มาก
 เพียงพอของนครศรีธรรมราช ผู้เป็นพันธมิตรอย่างเหนียวแน่นกับกรุงเทพฯที่จะเป็นที่พึ่งพิงของเมือง
 เสืออย่างสมบูรณ์ได้เป็นอย่างดี

เหตุการณ์ "กู้เมืองคืน" เช่นนี้ไม่ได้มีเพียงครั้งเดียว มีความพยายามอีกหลายครั้งโดยตนกู
 มหะหมัดสหัส หรือสะอาต ลูกพี่ของตนกูปะแงรัน ตนกูอับลละ ซึ่งเป็นหลานเจ้าพระยาไทรบุรี และ
 ดาโร๊ะสะเตียสังการาม หรือดาโร๊ะหวันหมาดอาลี หรือหวันมาลี ** สามารถตีเอาเมืองคืนได้
 สำเร็จ และคิดขยายอิทธิพลต่อไปยังเมืองตรังและสงขลา จึงได้รวบรวมผู้คนจากเจ็ดหัวเมือง

* เจ๊ะอับลละห์ หลังปูเต๊ะได้เขียนไว้ในประวัติย่อเมืองสตูลว่าตามตำนานฝ่าย
 มลายูไม่ได้กล่าวฆ่าตัวตายเพียงแต่หายตัวไปเท่านั้น ใน เจ๊ะอับลละห์ หลังปูเต๊ะ, เล่มเดิม,
 หน้า 8.

** ๑ได้รับการบันทึกจากเอกสารฝ่ายไทยคือเอกสารมหาดไทยว่าเป็นโจรสลัดอยู่ที่เกาะยาว
 แต่ในประวัติย่อเมืองสตูลของเจ๊ะอับลละห์ หลังปูเต๊ะกลับบอกว่า...ดิโร๊ะหวันหมาดอาลี ซึ่งมี
 ชื่อเสียงมาก ๑ได้รับราชทินนามว่า ดะโร๊ะสะเตียสังการา..., ในเจ๊ะอับลละห์ หลังปูเต๊ะ,
 เพิ่งอ้าง, หน้า 8.

ร่วมด้วย กรุงเทพฯได้แต่งตั้งทัพหลวงมาปกป้องเช่นเดิม เพียงแต่เปลี่ยนให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัต) ร่วมกับกองทัพเมืองนครายัตเมืองไทรบุรีกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ***

เมื่อเจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) ล้มป่วยและถึงอสัญกรรม ในปี พ.ศ. 2382 ได้มีการดำริร่วมกันระหว่างเจ้าพระยามนทรฯ กับเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ โดยเห็นว่าไทรบุรีเป็นเมืองห่างไกลพระนครมาก พลเมืองนั้นแม้ในชั้นเดิมจะเป็นคนไทย แต่เมื่อมาถึงสมัยนี้ คนมลายูคนไทยก็ปะปนกันจนไม่ทราบ หรือสนใจประวัติเดิมของตน และพูดภาษามลายูเป็นพื้นทั้งยังนับถือศาสนาอิสลามอีกด้วย ถ้าจะให้พระยาภักดีเบศร์กับพระยาเสนาสุจิตซึ่งเป็นคนไทยอยู่รักษาเมืองอีกต่อไปคงหนีไม่พ้นความยุ่งยากอันเกิดจากการสู้รบกับพวกบุตรหลานพระยาไทรบุรี ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นสมควรแยกเมืองไทรบุรีออกเป็นมูเก็ม เหมือนอย่างแบ่งเมืองปัตตานี และตั้งญาติวงศ์เจ้าพระยาไทรบุรีที่ผู้คนนับถือมากเป็นเจ้าเมืองมูเก็ม เมื่อตกลงเห็นพ้องกันดังนี้แล้ว จึงมีหนังสือกราบบังคมทูลเข้ามา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาแล้วทรงเห็นด้วยกับความคิดที่จะแยกมูเก็มแต่ทรงมีพระราชดำริว่า

...ซึ่งคิดจะตั้งเป็นนายมูเก็มไว้ที่เมืองไทรทุกมูเก็ม จะทำให้เหมือนอย่างเมืองตานีนั้น ความไม่เหมือนกัน ด้วยเมืองไทรเป็นเมืองใกล้ชิดกันกับเมืองเกาะหมาก เป็นเมืองที่ล้อมแหลมอยู่ บุตรหลานของพระยาไทรก็อยู่ในเขตแดนอังกฤษ มันก็คิดอยากจะทำอยู่ทุกวัน ถ้าทำให้เสียที่มีโอกาสกับมันแล้ว มันก็จะคิดกับอังกฤษ ให้อังกฤษเข้ามาเป็นนายหน้าว่ากล่าว สวมเอาเมืองไทรหลุดลอยไปเสีย...⁷

*** การสู้รบครั้งนี้ ในประวัติย่อเมืองสตูลของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังบูเต๊ะ อธิบายรายละเอียดไว้ค่อนข้างมาก ตั้งแต่การจัดทัพ จนกระทั่งกลยุทธ์ในการรุกและรับของฝ่ายเมืองไทรบุรี รอดอย่างเอกสารฝ่ายไทยคือบันทึกของหลวงอุดมสมบัติ และตำนานฝ่ายมลายู ปรตตุ เฟ็งอ้าง, หน้า 7-11.

⁷ กรมพระยาตรีปิฎกธรรมาธิบดี, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ เล่ม 2 ตอนประชุมความท้ายเรื่อง, หน้า 409 อ้างในสายจิตต์ เหมินทร์, หน้า 140-141.

ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2382 จึงโปรดฯ ให้แยกเขตเมืองฯ ทรบุรี ออกเป็น 3 เมือง ให้เลือกสรร
พวกแขก ซึ่งมีความสวามิภักดิ์และ เป็นผู้ที่เราศรัทธา ตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมือง 3 หัวเมือง คือ 8

1. ตาปลสโรตย หรือมุแกมสโรตย ยกฐานะเป็นเมืองสตูล แต่งตั้งให้ตนกูฮัมมัดอาเก็บ
หรือตนกูอาหมัดอาเก็บ บุตรตนกูปิสนู (พระยาอภัยนุราช) เป็นเจ้าเมืองสตูล หลังจากที่เมืองสตูล
ได้ว่างเว้นการมีเจ้าเมืองมา 18 ปี

2. ตาปลเปอร์ลิส ยกฐานะเป็นเมืองเบอร์ลิส กรือปะลิส แต่งตั้งให้ตนกูไซยิด อูสเซน
ที่เดิมเป็นหัวหน้าตาปล (บังฮูมูแกม หรือบังฮะรุมูแกม) เป็นเจ้าเมือง

3. พื้นที่ส่วนที่เหลือของเมืองฯ ทรบุรี แต่งตั้งให้ตนกูอาหมัดซึ่งเป็นญาติเจ้าเมืองฯ ทรบุรี
เดิมเป็นรายาแห่งเคดาห์

เมืองทั้งสามปกครองเป็นอิสระต่อกัน สตูลได้แยกออกมาจากฯ ทรบุรีและอยู่ภาย
ใต้การปกครองของเมืองสงขลา ส่วนเมืองเบอร์ลิสและฯ ทรบุรีให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช *

จึงนับได้ว่า ในปี พ.ศ. 2382 เป็นปีแห่งการเริ่มต้นฐานะความเป็นเมืองสตูลโดยมี
ตนกูฮัมมัดอาเก็บ หรือตนกูอาหมัดอาเก็บเป็นเจ้าเมือง "เมืองสตูล" เป็นคนแรก

ในระหว่างที่สตูลขึ้นกับเมืองสงขลา นั้น พระยาประเทศราช ภูเก็ตศรีปัตนา ปลัดเมือง
สตูลได้สร้างความไม่พอใจแก่เจ้าเมืองสงขลา (พระยาวิเชียรคีรีหรือเถียน เสง) 2 ประการคือ

1. ไม่ยอมทาคอกำไม้เงินทองไปถวาย ท้าให้สงขลาต้องจัดทำขึ้นแทน

2. ได้มีเรื่องทะเลาะวิวาทกับเจ้าเมืองเบอร์ลิส คือพระยาวิเศษสงคราม (เสดอูดเสน)
เรื่องเขตแดน ท้าให้เจ้าเมืองสงขลายกเมืองสตูลให้ไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม ดังที่
หนังสือพงศาวดารเมืองสงขลาได้บันทึกไว้ว่า

ครั้นปีมะโรง จศก สักราช 1206 (พ.ศ. 2387) ถึงกำหนดวงดส่งต้นไม้ทองเงิน เมืองสตูลหาส่งดอกไม้ทองเงินใหม่ พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ต้องทาดำเนินไม้ทองแทนเมืองสตูล แล้วแต่งตั้งให้ตนภูเดหมาเป็นพระยาสตูล พระยาสตูล ถวายบังคมกลับออกมาเมืองสตูล ในปีนั้นพระยาสตูลกับพระยาเบอร์ลิสวิวาทกัน ด้วยเรื่องเขตแดน จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีตราออกมาให้เมืองนครฯ กับเมืองสงขลา พร้อมกันออกไปชำระสะสางให้เป็นทีตกลงเรียบร้อยแก่กัน แล้วให้ปักหลักแทนไว้ให้มั่นคง อย่าให้วิวาทกันต่อไป ครั้งนั้นพระยาสงขลาจึงได้มาบอกเข้าปกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอยกเมืองสตูลให้ขึ้นแก่เมืองนครฯ เหตุด้วยเมืองสงขลาบังคับบัญชาเมืองแขก 7 เมืองเต็มกำลังแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองสตูลขึ้นอยู่กับเมืองนครฯ ตั้งแต่นั้นมา ⁹

สตูลจึงเปลี่ยนมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชนับแต่นั้นมา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2439

อย่างไรก็ตามการแบ่งแยกออกเป็นเมืองเล็ก มีอำนาจการเดียวในการจัดรูปแบบการปกครองระหว่างเมืองศูนย์กลางกับหัวเมืองประเทศราชที่เกิดขึ้นระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองมลายู จำเป็นที่จะต้องมีวิถึปฏิบัติ เพื่อแสดงฐานะความสัมพันธ์ดังกล่าวด้วย นั่นคือปี พ.ศ. 2384 กรุงเทพฯ ได้กำหนดระบบการปกครองเมืองขึ้น โดยกำหนดให้หัวเมืองมลายู อันได้แก่ กลันตัน ตรัง กางู เบอร์ลิส ทรบุรี และสตูล ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ ต้นไม้ทองเงินทองทุกๆ 3 ปี *

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานบรรดาศักดิ์รายแห่งสตูลเป็นพระยาอภัยนุราชชาติรายนามกิติศรีอินทรวินยาพหยาพระยาสตูล พระยาอภัยนุราช ** เป็น

* โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) เป็นพระยาบริรักษ์ภูธร ผู้ว่าราชการเมืองพังงา พระยาเสนานุชิต (นุช) มาเป็นปลัดเมือง ต่อมาภายหลัง ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่าว่างลง จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลือกพระเสนานุชิตขึ้นเป็นพระยาตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่า

⁹ พงศาวดารเมืองสงขลา, อ่างใน มหาศไทย, กระทรวง, เล่มเดิม, หน้า 32.

ผู้ที่มีความสามารถในการเป็นผู้บริหารราชการแผ่นดินด้วยความอดสาหัส ท้าให้สตูลเจริญรุ่งเรือง ทางด้านการค้าขายติดต่อกับบรรดาหัวเมืองใกล้เคียง โดยเฉพาะเมืองไทรบุรีและปีนัง สินค้าออกที่สำคัญในขณะนั้นได้แก่ ริงนกนางแอ่น มีการทำกิจการริงนกนางแอ่นตั้งแต่เขตเมืองเบอร์ลิส จนถึงเมืองพังงา เก็บภาษีเข้าเป็นรายได้แผ่นดินปีละเป็นจำนวนมาก จนทำให้เมืองสตูลได้รับการขนานนามว่า "นครีศโตยม" ทั้งสังการา" แปลว่า "เมืองสตูล เทวดาแห่งทะเล"

นอกจากนั้น ยังจัดให้มีศาลารับรู้เรื่องราวร้องทุกข์ พิจารณาตัดสินคดีความ และมีเรือนจำคุมขังนักโทษ มีการออกเยี่ยมเยียนราษฎร รับฟังทุกข์สุข แนะนำการทมาหากิน จัดให้มีกองทัพนั้ที่ตัดสินข้อพิพาทเกี่ยวกับคดี ครอบครัวและมรดกของมุสลิม จัดสร้างมัสยิดมั้งซึ่งเป็นมัสยิดแห่งแรกของเมืองสตูล และให้มีการสอนภาษาและศาสนาที่มีสยิดและมัครอหะฮ์หลายแห่ง มีการตัดถนนเสียบคลองมั้ง (ตามลพินานันปัจจุบัน) ถึงก้างจิงนา (ตามลลูงนปัจจุบัน)

ผลจากการปรับเปลี่ยนการปกครองในครั้งนั้น ส่งผลให้เกิดความสงบในหัวเมืองแถบนั้น ประกอบกับการเข้ามามีอิทธิพลทางการค้าการลงทุนของชาวจีนและอังกฤษ ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายค้าขายระหว่างกันเป็นที่รุ่งเรืองมาก สตูลเองก็ได้รับผลบวกต่อการขยายตัวของเมืองและเศรษฐกิจในครั้งนั้นอย่างเต็มที่

* การจัดส่งเครื่องราชบรรณาการดังกล่าวเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2384 และสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2452 รวมเวลา 61 ปี

** ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสมันตรัฐบุรินทร์มหินทรธาธิยานูวัติ ศรีสกลรัฐมหานาธิการ ไพลาล สุนทรจรีต สยามพิชิตภักดี จางวางเมืองสตูล ได้ครองเมืองสตูลนานถึง 37 ปี คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2382-2418.

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2415 เป็นต้นมา รัฐบาลกรุงเทพฯได้เข้าควบคุมเมืองไทรบุรีโดยตรง โดยแยกออกมาจากเมืองนครฯ แต่เมืองเบอร์ลิสและเมืองสตูลยังคงขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช เรื่อยมา จนกระทั่งในปี พ.ศ.2418 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ส่งข้าหลวงใหญ่และผู้กำกับข้าหลวงใหญ่ รักษาราชการฝ่ายหัวเมืองตะวันตกจำนวน 9 คนไปประจำอยู่ที่เมืองภูเก็ต เพื่อควบคุมดูแล หัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตกทั้งหมด ได้มีการรอนหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกทั้งหมดให้อยู่ในความดูแล ของภูเก็ต จึงได้มีการรอนอำนาจการดูแลเมืองสตูลจากเมืองนครฯไปยังข้าหลวงใหญ่เมืองภูเก็ต

ตนกูอหมัดอาเก็บบเป็นเจ้าเมืองสตูลเป็นเวลา 37 ปี จนถึงแก่อนิจกรรมในปี พ.ศ.2418 ซึ่งตามระเบียบประเพณีฝ่ายมลายู การสืบทอดตำแหน่งจะต้องตกถึงบุตรชายตนกูอิสมาแอล บุตรชายคน หนึ่งของพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ (ตนกูอหมัดอาเก็บบ) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสตูล ต่อมา ได้รับพระราชทาน บรรดาศักดิ์เป็นพระยาอภัยนุราชรายาภักดี ศรีอินทรวินายา พระยาสตูล และตนกูอะหมัด หรือพระ อินทรวินัย น้องชายคนที่หนึ่งเป็นปลัดเมือง ตนกูอหมัดน้องชายคนที่สองซึ่งเป็นผาแฝดกับพระอินทรวินัย เป็น "ผู้ปกครองทะเล" ดูแลผลประโยชน์จากรังนกนางแอ่นทั่วอ่าวช่องแคบ ตั้งแต่เขตสตูลที่ติดกัน ถึงเบอร์ลิส จนถึงหน้าเมืองพังงาและภูเก็ตเหมือนในสมัยพระยาสมันตรัฐบุรินทร์

ผลประโยชน์ของเมืองสตูล นอกจากรังนกยังได้จากภาษีผูกขาดจากชาวจีนฮกเกี้ยน เช่น การผูกขาดบ่อนเบี้ยการพนันต่างๆ ผูกขาดโรงยาฝิ่น ผูกขาดโรงจันทน์ ผูกขาดเกลือ ยาเส้น สีเสียด เป็นต้น สินค้าเข้านอกจากสิ่งที่ผูกขาดดังกล่าว ยังมีสินค้าขาออก เช่น วัวควาย เบ็ดตก และ หนังสัตว์ เป็นต้น 10

ในปี พ.ศ. 2423 ได้เกิดเหตุการณ์ที่นำไปสู่การแตกแยกระหว่างเจ้าเมือง กับรายามุดา และตงกูมฮัมหมัด คือเหตุการณ์ที่มีสมาชิกพรรคจีนยี่หิ้นที่ระบอบมาจากบีนัง บุกเข้าปล้นสะดมรทาลายประตู่วังจนเสียหาย ท้าให้ตงกูมฮัมหมัดและตงกูมฮัมหมัดไม่พอใจเจ้าเมืองโดยอ้างว่าเจ้าเมืองไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะดูแลเมืองสตูลได้ ตงกูมฮัมหมัดอพยพจากเมืองสตูลไปตั้งเมืองใหม่ที่ตำบลบาราเกด ส่วนตงกูมฮัมหมัดก็ถูกปลดจากตำแหน่ง ผู้ครองทะเลก็ได้ย้ายออกไปจากเมืองสตูลไปตั้งเมืองใหม่ที่ละงู ซึ่งเคยเป็นเมืองมาก่อนและมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์

เมื่อเมืองถูกแยกออกเช่นนี้ จำเป็นจะต้องจัดการปกครองใหม่ให้สอดคล้องกัน จึงได้ตกลงถึงกฎเกณฑ์ทำการปกครองดังนี้

1. คดีลักเล็กขโมยน้อย และการร้องทุกข์ ๑ ให้ตัดสิน ๓ ที่ว่าการอำเภอละงู
  2. เรื่องการท้าวหาหิน และความสงบเรียบร้อย ๑ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าตำบล (บั้งสูหรือบั้งฮะรู)
  3. คดีปล้นสะดมรทฆ่าคนตาย และความสงบเรียบร้อย ๑ ให้เป็นหน้าที่ตัดสินของเจ้าเมืองสตูล 11
- พระยาอภัยนุราช (ตงกูฮัสมาแอล) เป็นเจ้าเมืองสตูลอยู่เก้าปี จึงถึงแก่อนิจกรรมเมื่อปี พ.ศ. 2427 ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองต่อมา คือ ตงกูฮับดุลเราะห์มาน ซึ่งเป็นบุตรคนโตของพระยาอภัยนุราช และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในเวลาต่อมา เป็นพระยาอภัยนุราชรายาภักดี ศรีอินทรวินยาหา พระยาสตูล และตงกูมฮัมหมัดดำรงตำแหน่งปลัดเมืองได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพิไชยสิทธิสงคราม

ให้ตบถมะฮัมมัดบุตรพระยาสดุล เป็นพระยาพิไชยสิทธิสงคราม ผู้ช่วยราชการ
เมืองสดุล จงช่วยพระยาอภัยนุราชชาติภักดี ศรีอินทรวินิจฉัย พระยาสดุลคิด
อ่านราชการบ้านเมืองและหังบัญชาบัญชาพระยาสดุล แต่เป็นยุติธรรม และขอด้วย
ราชการ จงเว้นการควรเว้น อุตสาห์ประพตติการควรประพตติ และรักษา
ความซื่อสัตย์สุจริตต่อกรุงเทพมหานครอย่างธรรมเนียมคนท่ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง
ทั้งปวงจงทุกประการ

.....

...พระราชทานอิสริยยศ ตั้งแต่วันที่ 8 เดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ ปีระกา ศกปีที่ 17
ในราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวศักราช 1246 ในรัชกาล
ปัตยุบัน

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรมหามงกุฎพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัวแลเป็นมหาธีรราชแห่งมลายูประเทศ 12

ต่อมา เจ้าเมืองไทรบุรีได้ขอให้พระอินทรวินิจฉัย (ตบถมะฮัมมัด) กับพระยาพิไชยสิทธิ
สงคราม (ตบถมะฮัมมัด) ซึ่งไปต่อพวยพวยอยู่ที่ละงูกลับมาช่วยราชการที่เมืองสดุล โดยแต่งตั้งให้
พระยาอินทรวินิจฉัย (ตบถมะฮัมมัด) เป็นกรมการเมือง ส่วนพระยาพิไชยสงคราม (ตบถมะฮัมมัด)
รายนามดาเป็นผู้พิพากษา (ฮากิม) และทางเมืองไทรบุรี โดยสุลต่านอับดุลอะมีดเอง ก็พิจารณา
เห็นว่าการบริหารบ้านเมืองคงเป็นไปโดยลำบาก จึงส่งกูเด็นบินกูมะมะ (ต้นสกุลบินตัมมะหงง) ซึ่ง
ในขณะนั้นเป็นข้าราชการฝ่ายปกครองที่มีชื่อเสียงจากห้องที่สามะสิงหนะมาเป็นผู้ช่วยว่า
ราชการเมืองจัดการบริหารราชการเมืองตามโครงสร้างการบริหารเมืองไทรบุรี และเมืองมลายู
ทั่วไประดอยแบ่งเป็นแผนก ๆ คือ แผนกการคลัง แผนกที่ดิน (แลนด้ออฟฟิศ) การรักษาความสงบ
ภายใน การไปรษณีย์โทรเลข การศึกษา การศาล การสาธารณสุข ทางศาสนา และฝ่ายดูแล
ชาวจีน 13

12 เส่มเติม, หน้า 33.

13 ดูรายละเอียดรายชื่อบุคคลไต้หวัน เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ, เส่มเติม, หน้า 30-36.

ตนกูอับลุห์รามาน เจ้าเมืองสตูล ได้บริหารบ้านเมืองโดยพึ่งพิงความสามารถของกรรมการเมืองและรายาอยู่ยาวนานถึง 10 ปี ก็ถึงแก่อนิจกรรม รัตนวามีทายาทสายตรงที่จะรับตำแหน่งรายาเมืองสตูล เนื่องจากตนกูอับลุห์รามานมีบุตรเพียงคนเดียว ซึ่งเสียชีวิตไปเมื่ออายุประมาณ 11-12 ขวบ ทำให้ตำแหน่งเจ้าเมืองสตูลว่างลง

ในช่วงที่ยังไม่มีเจ้าเมือง ได้มีการโต้แย้งกันตลอด เนื่องจากมีผู้ปราถนาจะดำรงตำแหน่งนี้หลายคน ขณะเดียวกันก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกูเด็นกูมะมะ เป็นผู้รักษาราชการ เมืองแทน เจ้าเมืองสตูล กูเด็นพยายามสร้างชื่อเสียงความชอบ และความสนิทสนมคุ้นเคยกับกรุงเทพฯ และข้าราชการฝ่ายสยามอยู่เนืองๆ อาทิ การถือโอกาสส่งราชบรรณาการต่อกรุงเทพฯ โดยตรง เพื่อแสดงดีความชอบของตนต่อกรุงเทพฯ * ทำให้สุลต่านเมืองไทรบุรีเกิดความไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง กูเด็นเองก็ไม่กล้าเดินทางไปเมืองไทรบุรีอยู่จนนานที่สุดในปี พ.ศ. 2443 กูเด็นก็ได้รับการแต่งตั้งเป็น "ผู้ว่าราชการเมืองสตูล" ลงนามในหนังสือราชการว่า "ตนกูบาฮารุดดินมินกูมะมะ" และต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์จากหลวงอินทวิชัย จนกระทั่งเป็นพระยาอินทวิชัยตามลำดับ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครองเข้าสู่แนวที่ทันสมัย ได้เปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินให้รัดกุม โดยโยกอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง รวมการบังคับบัญชาหัวเมืองซึ่งเคยแยกกันอยู่ 3 กรม คือ มหาคไทย กลาวิหม และกรมท่า มารวมอยู่ในกระทรวงมหาไทย ซึ่งตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2435 แต่เพียงกระทรวงเดียว มีสมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่น

----- ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* นายนาท ปันตามะหง ได้เคยให้สัมภาษณ์ว่า กูเด็นเคยเดินทางนำเครื่องราชบรรณาการดังกล่าวมากรุงเทพฯ เพื่อเข้าเฝ้าถวายด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม ไม่พบเอกสารที่สามารถยืนยันเหตุการณ์ดังกล่าวได้ และนายนาทยังได้กล่าวด้วยว่า บุตรชายของกูเด็นได้แต่งงานกับบุตรสาวของพระยาอภัยภูเบศร์ ด้วยทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกูเด็นกับกลุ่มอำนาจทางกรุงเทพฯ แน่นแฟ้นขึ้น

ดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นเสนาบดีว่าการกระทรวง และจัดตั้งมณฑล มีสมุหเทศาภิบาลบังคับบัญชาทุก
มณฑลเริ่มเป็นปีแรกในปี พ.ศ.2437 มณฑลที่จัดตั้งขึ้นในครั้งนั้น จนถึง พ.ศ.2449 มี 18 มณฑล รวม
ทั้งมณฑลทวาย ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2440 โดยรวมเอาเมืองทวาย เมืองเบอร์ลิส เมืองสตูล
เข้าด้วยกัน เปรตเกล้าให้พระยาฤทธิสงครามรามภักดี เจ้าพระยาทวาย (อับดุลฮามิด) เป็นข้าหลวง
เทศาภิบาลมณฑลทวาย มีข้อความตามกระแสพระราชดำริในการตั้งมณฑลทวาย ดังต่อไปนี้ คือ

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย